

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหม ในคัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์พระสูตรตันตริก ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทั้งสองดังกล่าวมา มีรายละเอียดตามที่ได้ศึกษาแล้วสรุปได้ดังต่อไปนี้

ในแนวคิดของอุปนิษัตินั้น พรหม (พรหมัน) หมายถึง สิ่งแท้จริงสูงสุดหรืออันตมัสจะ เป็นสิ่งเดียวกันกับอาตมัน ซึ่งเป็นตัวตนที่แท้จริง เพราะอาตมันที่มองจากทรรศนะแห่งวัดฤๅษีหรือในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็มีชื่อเรียกว่า พรหมัน คำว่า พรหมัน มาจาก พฺรหฺ ธาตุ มีความหมายว่า เจริญเติบโต แดกออก ในระยะแรกความหมายของคำว่า พรหมัน หมายถึง ความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ บทสวดหรือเวทมนตร์อันเป็นสิ่งวิเศษ ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์ ต่อมาความหมายเปลี่ยนไปหมายถึง บทสวดสรรณเสริญเทพเจ้า ความหมายในระยะต่อมาของคำว่า พรหมัน นั้นหมายถึง สิ่งที่เป็นปฐมเหตุหรือมูลกระณะของสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกทั้งหมด ดังข้อความที่กล่าวไว้ในฉานโทกยะอุปนิษัทที่กล่าวถึงพรหมันไว้ด้วยคำว่า ดัชชลาณะ (ดัชชลาณ) ซึ่งหมายความว่า พรหมันเป็นที่เกิดขึ้นของโลก เป็นที่กลับคืนสู่ของโลก เป็นที่อิงอาศัยและดำรงอยู่ของโลก ดังนั้น พรหมันในแนวคิดอุปนิษัทจึงหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ในจักรวาล เป็นปฐมเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างและเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ดังข้อความที่เป็นมหาวากยว่า สุรวํ ขลวิทํ พฺรหฺม ทุกสิ่งทุกอย่างนี้ก็คือ พรหมัน พรหมันในแนวคิดอุปนิษัท จึงมีฐานะเป็นพระเจ้า ซึ่งไม่อาจจะใช้คำพูดพรรณนาได้ว่ามีรูปร่างเป็นอย่างไร อยู่ ณ ที่ไหน เพราะพรหมันนั้นเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ในจักรวาล และในขณะเดียวกันพรหมันก็เป็นสิ่งที่อยู่เหนือจักรวาลอีกด้วย

พรหมันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะพรรณนาได้ว่ามีคุณสมบัติอย่างไร ดังนั้นในอุปนิษัทจึงพรรณนาถึงคุณสมบัติของพรหมันไว้ด้วยถ้อยคำที่ว่า พรหมันไม่ใช่สิ่งนี้ สิ่งนี้ ในระยะต่อมาอุปนิษัทได้พรรณนาถึงคุณสมบัติของพรหมันไว้อีกโดยถ้อยคำที่ว่า สจฺจิตานนุท ซึ่งหมายความว่า พรหมันเป็นสิ่งที่มิอยู่ (สด) เพราะไม่มีอะไรที่จะปราศจากเหตุผล แต่ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในโลกทั่ว ๆ ไป แต่เป็นสิ่งที่มิอยู่สูงสุด พรหมันเป็นความรู้สึกที่เกิดจากความรู้อย่างแท้จริง (จิต) ไม่ใช่ความรู้สึกที่เกิดจากการรับรู้วัตถุภายนอก เป็นจิตที่บริสุทธิ์หรือสัมปชัญญะที่บริสุทธิ์ พรหมันนั้นเป็นความสุขสูงสุด (อานนุท) ไม่ใช่ความสุขที่เกิดจากความสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการอันเนื่องมา

จากความอยาก ดังนั้น คุณสมบัติทั้ง 3 อย่าง คือ เป็นสิ่งที่มีอยู่ (สद्यม) เป็นตัวรู้ (จิต) และเป็นความสุข (อานนท) จึงเป็นคุณสมบัติสูงสุดของพรหมัน

เมื่ออธิบายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล พรหมันก็มีฐานะเป็นพระเจ้าที่มีตัวตน และมีคุณสมบัติอีก 3 ประการคือ เป็นพระเจ้าผู้สร้างจักรวาล เรียกว่า พระพรหม เป็นพระเจ้าผู้ดำรงรักษาจักรวาล เรียกว่า พระวิษณุ เป็นพระเจ้าผู้ทำลายจักรวาล เรียกว่า พระศิวะ

อุปนิษद्ได้กล่าวถึงประเภทของพรหมันไว้ 2 ประเภทคือ พรหมันที่ประกอบด้วยคุณสมบัติที่ดีทั้งหมดและถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษทุกอย่าง เป็นมูลรากของของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล พรหมันชนิดนี้เรียกว่า สฤณพรหมัน หรืออาจจะเรียกว่า อปรพรหมันหรือพรหมันชั้นต่ำก็ได้ เป็นพรหมันที่มีลักษณะเป็นพระเจ้าที่มีตัวตน อีกประเภทหนึ่ง ก็คือ พรหมันที่เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด เป็นสิ่งที่ปราศจากคุณลักษณะทุกอย่าง ปราศจากคุณวิเศษทั้งปวง เป็นความบริสุทธิ์แท้จริง ไม่อาจจะใช้คำพูดใด ๆ อธิบายได้ เรียกว่า นิรฤณพรหมัน หรืออาจจะเรียกว่า ปรพรหมันหรือพรหมันชั้นสูง อย่างไรก็ตามพรหมันทั้งสองชนิดนั้นไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสฤณพรหมันนั้นเป็นภาคบุคคลาธิษฐานของสิ่งแท้จริงสูงสุด ส่วนนิรฤณพรหมันนั้นก็เป็นภาคธรรมาธิษฐานของสิ่งแท้จริงสูงสุด ซึ่งก็คือ สิ่งแท้จริงสูงสุดนั่นเอง ดังนั้น ทั้งสองจึงเป็นสิ่งเดียวกัน

ในแนวคิดของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก พรหม หมายถึง เทวดาชั้นสูงสุดที่แยกออกเป็นส่วนหนึ่งจากมนุษย์และเทวดาสามัญต่าง ๆ ดำรงอยู่ในพรหมโลก 20 ชั้น ผู้เป็นพรหมนั้น มีความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม ความเจริญทางโลกของพรหมนั้น ได้แก่ การมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส งดงาม มีกำลังร่างกายแข็งแรง มีวิมานอันวิจิตรพิศดารเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนความเจริญทางธรรมของพรหมนั้นนั้น ได้แก่ การมีศีล สมาธิ ปัญญาหรือฉานสมาบัติ อภิญญาและพรหมวิหารธรรม

พรหมในแนวคิดของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกจึงหมายถึงบุคคลที่อยู่ในสวรรค์เท่านั้น เป็นบุคคลที่สามารถใช้คำพูดพรรณนาได้ว่ามีลักษณะอย่างไร ไม่ได้มีฐานะเป็นพระเจ้า เพราะเป็นบุคคลที่มีการเกิด กล่าวคือ พรหมที่อุบัติขึ้นในพรหมโลกทุกรูปทุกนามจะมีปฏิสนธิเป็นอุปาทิกะคือเกิดผุดขึ้นทั้งสิ้น เมื่อเกิดแล้วมีลักษณะเช่นเดียวกับคนหนุ่มมีอายุได้ 16 ปีทรงเครื่องประดับงดงาม สถิตอยู่ในวิมานของตน พรหมนั้นมีร่างกาย คือ พรหมในรูปพรหมเป็นชายล้วน มีเสียงที่ไพเราะ มีอายตนะที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกัน พรหมนั้นมีภาวะจิตที่ปราศจากความกำหนัดความพอใจในสิ่งที่เป็นโลกีย์วิสัย กล่าวคือ จะไม่มีความยินดีในความน่ารักของสตรีเพศ และสิ่งบันเทิงต่าง ๆ แต่ยินดีและชื่นชมในความสุขที่เกิดจากฉาน

พรหมมีได้มีคุณสมบัติในการสร้างโลก ดำรงรักษาโลกและทำลายโลกเหมือนในแนวคิดของคัมภีร์อุปนิษัท เพราะพรหมในแนวคิดพระสุตตันตปิฎกเป็นเพียงบุคคลที่ทำกุศลกรรมและบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน เมื่อตายไปแล้วก็ไปอุบัติในพรหมโลก เป็นเพียงเทวดาจำพวกหนึ่งเท่านั้น

พรหมนั้นถูกอธิบายเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นบุคคลาธิษฐาน และธรรมาธิษฐาน ลักษณะของพรหมที่เป็นบุคคลาธิษฐานนั้นมี 2 ประเภทคือ รูปพรหม คือ พรหมที่มีรูปร่าง ได้แก่พวกพรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 1-16 และอรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่มีรูปร่าง ได้แก่ พวกพรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 17-20 ส่วนพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐานนั้น ได้แก่ การอธิบายถึงหัวข้อธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นพรหมและเป็นปฏิบัติที่นำไปสู่ความเป็นพรหม อันได้แก่ อริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) มืองค์ประกอบ 8 ประการ ความเป็นพระอริยบุคคลทั้ง 4 และความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ

พรหมในแนวคิดอุปนิษัทจึงเป็นสิ่งสูงสุดเป็นอันติมสัจจะ และมีฐานะเป็นพระเจ้าเป็นปฐมเหตุหรือมูลการณะของสรรพสิ่งที่มิอยู่ในโลก เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะพรรณนาได้ว่ามีรูปร่าง ลักษณะเป็นอย่างไร ตั้งอยู่ ณ ที่ไหน พรหมนั้นนั้นมิอำนาจในการสร้างโลก ดำรงรักษาโลก และทำลายโลก ส่วนพรหมในแนวคิดของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกนั้นมีฐานะเป็นเพียงบุคคลหรือเทพเจ้าพวกหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพรหมโลก เป็นผู้ที่มีรูปร่าง มีเสียง มีอายตนะในการติดต่อสื่อสาร มีภาวะจิต ไม่มีอำนาจในการสร้างโลก ดำรงรักษาโลกและทำลายโลก ใคร ๆ ก็สามารถที่จะไปบังเกิดเป็นพรหมได้ หากได้บำเพ็ญกุศลกรรมและบำเพ็ญฌานให้เกิดขึ้นได้

ฐานะของพรหมนั้นสูงที่สุด และเป็นอันติมสัจจะ เป็นจุดหมายสูงสุดของศาสนายุคพระเวท เช่นเดียวกับพระนิพพานที่เป็นสิ่งสูงสุด และเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้คำอธิบายเกี่ยวกับพรหมอันเป็นปรมาตมสัจจะของอุปนิษัท บางครั้งจะใกล้เคียงหรือเหมือนกันกับคำอธิบายลักษณะของนิพพาน แต่ในกรณีอื่นนิพพานกับพรหมัน ก็เป็นภาวะที่ไม่เหมือนกัน เพราะนิพพานไม่ใช่ต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง นิพพานมิได้แปรสภาพเป็นพระเจ้า เป็นวิญญาณ หรือเป็นโลกเหมือนกับพรหมัน อุปนิษัทกล่าวว่า พรหมัน กลายเป็นจักรวาล เหมือนเมฆฝนกลายเป็นน้ำฝน แต่นิพพานมิได้เป็นอย่างนั้น

อุปนิษัทสอนเรื่องอาตมัน คือ ชีวิตนิรันดร์ และสอนว่าพรหมันมีฐานะเป็นพระเจ้า ส่วนพระพุทธศาสนา สอนเรื่องไม่มีอัตตา (สันสกฤต-อาตมา)คือชีวิตนิรันดร์ ซึ่งมีชื่อเรียกว่าอนัตตา ไม่มีพระเป็นเจ้า มนุษย์ทั้งหลายเมื่อสิ้นชีพแล้วไม่ได้กลับคืนไปสู่พรหมัน และไม่ได้กล่าวถึงสิ่งแท้จริงที่เป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง ดังนั้น คำสอนเรื่องพรหมในคัมภีร์ทั้งสองจึง

แตกต่างกันอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านความหมาย ด้านคุณลักษณะ จะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันบ้างก็ได้แก่ การอธิบายถึงพรหมเป็น 2 ประเภท คือ พรหมที่เป็นบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน

ถึงกระนั้นก็ตามพรหมทั้ง 2 ประเภทนั้นในคัมภีร์ทั้งสองก็มีการอธิบายที่แตกต่างกันอย่างมาก อุปนิษัตยของพรหมทั้งที่เป็นบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐานนั้นเป็น สิ่งสูงสุด ส่วนในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกมีได้ยกของพรหมว่าเป็นสิ่งสูงสุดเช่นนั้น เป็นเพียงเทพจำพวกหนึ่งที่อยู่ในพรหมโลกเท่านั้น เพราะสิ่งแท้จริงสูงสุดนั้นคือ พระนิพพาน

อาจเป็นไปได้ว่า พระพุทธเจ้าซึ่งคัดค้านคำสอนในศาสนาอุคพระเวท ทรงวิวัฒนาการแนวคิดเรื่องพรหมของศาสนาอุคพระเวทเสียใหม่ โดยพระองค์ปฏิเสธอำนาจในการสร้างโลก รักษาโลกและทำลายโลกของพรหม ทรงอธิบายเสียใหม่ว่าพรหมนั้นเป็นเพียงเทพจำพวกหนึ่งที่มีฐานะต่ำกว่าพระองค์และพระสาวกของพระองค์ โดยทรงแสดงถึงบทบาทของพรหมในฐานะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการประกาศศาสนาของพระองค์เท่านั้น ไม่ใช่สิ่งสูงสุดหรือเป็นจุดหมายสูงสุดอย่างที่ศาสนาอุคพระเวทประกาศไว้ ในท้ายที่สุดพระองค์ก็ทรงแสดงเรื่องพรหมนั้นเกี่ยวเนื่องกับธรรมะว่า พรหมที่แท้จริงนั้นก็คือ การสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ กล่าวคือการได้บรรลุพระนิพพานนั่นเอง การอธิบายเรื่องพรหมเป็นบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐานดังกล่าวนั้นก็คล้ายคลึงกันกับแนวคิดเรื่องสคฺคพรหมและนิรคฺคพรหมในคัมภีร์อุปนิษัต

2. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาคัมภีร์ทั้งสองนั้นซึ่งเป็นแนวคิดของศาสนาอุคพระเวทและพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดแง่มุมทางปัญหาหลายประเด็น เกิดความรู้ความเข้าใจแนวคิดในคัมภีร์ทั้งสองนั้นว่ามีการอธิบายไปในลักษณะเป็นอย่างไร รวมทั้งทำให้ทราบถึงส่วนที่คล้ายคลึงกันและส่วนที่แตกต่างกันของแนวคิดดังกล่าวในคัมภีร์ทั้งสองนั้น

อย่างไรก็ตาม การวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งไม่สามารถครอบคลุมรายละเอียดของเนื้อหาได้ทุกประเด็น จากการศึกษเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัตและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกดังกล่าวแล้วยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายประเด็น ได้แก่ แนวคิดเรื่องอาตมันในคัมภีร์อุปนิษัตและอัตตาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทั้งสองคัมภีร์มีการอธิบายแนวคิดดังกล่าวไว้ในลักษณะเช่นไร มีส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอย่างไร เพราะในคัมภีร์ทั้งสองนั้นก็ได้อ้างถึงแนวคิดดังกล่าวไว้เช่นกัน แนวคิดเรื่องโมกษะและพระนิพพานในคัมภีร์ทั้งสองนั้นมีความหมายแตกต่างกันอย่างไร คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอย่างไร นอกจากนั้นคำสอนเรื่องอภิชยาในคัมภีร์อุปนิษัตและอวิชชาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกนั้น มีความหมายแตกต่างกันอย่างไรมีส่วนคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอย่างไร ประเด็นเหล่านี้จึงเป็นเรื่องที่น่าจะได้รับการวิจัยต่อไป